

26. Хоменко Н.Ш. Развитие педагогической культуры учителя в условиях обновления школы: Дис. канд. пед. наук. – Ростов н/ Д, 1995.
27. Шайе Т. Педагогическое творчество учителя // Советская педагогика. – М., 1988. – № 1.
28. Шелова М.Л. Педагогическое предвидение / М.Л.Шелова. – М., 1987.

The article examines the analysis of theoretical approaches of two psychological flows: domestic and oversea, and also looks of concrete representatives of these flows and their research of psychological competence. Basic concepts, looks and approaches, are examined to opening of understanding “Competence”. Three basic components of competence are selected, determined them basic descriptions and values for social co-operation, and also a necessary level is determined each to the component for achievement of competent work (to the competence) of teacher in relation to students and the conducted work for achievement optimum of productive work in a class.

Keywords: approach, competence, knowledge, ability, skills, experience, teacher, term, analysis, presentation, components, conduct, social role, essence, structure, criteria, level, necessity, phenomenon, approach, terms, contact.

Отримано: 28.03.2011

УДК 159.9

Н.О.Рогожинська, Н.Й.Чернецька

Етапи формування термінальних цінностей у студентів

Мета даної статті – простежити етапи формування термінальних цінностей у студентів навчальних закладів; схарактеризувати особливості відношення студентів до різноманітних життєвих сфер та розглянути особливості становлення термінальних цінностей.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, студентський вік, фактори формування ціннісних орієнтацій.

Цель данной статьи – проследить этапы формирования терминальных ценностей у студентов учебных заведений; охарактеризовать особенности отношения студентов к различным жизненным сферам и рассмотреть особенности становления терминальных ценностей.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации, студенческий возраст, факторы формирования ценностных ориентаций.

За останні десятиріччя як в нашій країні, так і за кордоном, проблема цінностей і ціннісних орієнтацій набула особливої актуальності. Ці поняття є об'єктом дослідження багатьох наук зокрема філософії, психології, соціології, що говорить про їхню складність та багатоплановість.

Дослідження проводилося за допомогою опитувальника термінальних цінностей, розробленого І. Г. Сеніним на основі модифікацій відомих тестів М. Рокича, Д. Сьюпер і Д. Невіл, методики “Життєві цілі” Т. Тарочкової, опитувальника Олпорта-Вернона-Ліндсея (як відомо, ціннісні орієнтації як усвідомлені уявлення суб'єкта про власні цінності, про цінне для нього визначаються за допомогою будь-яких вербальних методів, як соціологічних, так і психологічних) [5].

Актуальність:

1. В центрі уваги знаходиться безпосереднє відношення людини до навколишнього світу, тому поняття цінностей поділяється на “предметні цінності” та “суб'єктивні цінності”.

2. Цінності, в більшості випадків, є результатом процесу соціалізації (на основі суспільної практики, індивідуальної діяльності, форм спілкування та в рамках певних історично – суспільних відношень) та набувають динамічного характеру.

3. Цінності особистості формують систему її ціннісних орієнтацій, під якими, розуміється, сукупність найважливіших якостей внутрішньої структури особистості, які для неї особливо значимі.

Результати комплексного дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді, представлені в статті, дають змогу скласти уявлення про поширеність у молодіжному середовищі цінностей – цілей (термінальні цінності, Т-цінності), які відображають основні цілі людини та її довготривалу життєву перспективу [1]. М. Рокич виділив термінальні цінності, які становлять собою певні кінцеві стани, підсумкові цілі діяльності особистості. Наприклад, наявність гарних і вірних друзів, матеріально забезпечене життя, суспільне визнання, пізнання й інші. Термінальні цінності є мотивуючими у функціональному відношенні, оскільки являють собою кінцеві “надцілі” і стимулюють відповідну поведінку особистості.

За своїм змістом цінності-цілі являють собою вже готові елементи, вивчені та інтерналізовані в процесі попереднього життя суспільства. Вони включають поняття й емоції, прийнятні з погляду як поділюваної культури, так і соціальної приналежності.

Існує більше чотирьохсот наукових визначень поняття цінностей. Вони мають як дуже широкий сенс, так і зводять це поняття до одного з явищ мотиваційного процесу.

У ході історичного розвитку сформувалася ціла низка механізмів, з допомогою яких здійснюється передача цінностей через покоління. Серед них чільне місце посідають: сім'я, церква, мистецтво, література, культура. Цінності можуть засвоюватися людиною як свідомо, так і несвідомо (людина не може пояснити, чому віддає перевагу одним цінностям над іншими). Саме тут відкриваються великі можливості для підміни одних цінностей іншими.

Вивченню психологічних особливостей ціннісних орієнтацій і рис особистості старших підлітків, схильних до соціальної дезадаптації, сприяли наукові здобутки низки вчених: про вікові аспекти особистісних змін [12] (Л.І. Божович, М.І. Боришевський, І.С. Кон, С.В. Кривцова, І.Ю. Кулагіна, А.Є. Личко, Д.Б. Ельконін та ін.); про створення відповідних умов щодо позитивного розвитку особистості (С.О. Колот, Н.Ю. Максимова, Д.І. Фелбдштейн та ін.) та її ціннісних орієнтацій (А.Г. Асмолов, Б.С. Братусь, Л.Ф. Бурлачук, А.В. Петровський, Ю.Б. Максименко, І.П. Маноха, А.Т. Москаленко, М. Рокіч, В.А. Роменець, В.В. Столін, В.О. Татенко, Т.М. Тітаренко, О.Б. Фанталова) [3].

Виникнення ціннісних орієнтацій, позицій, установок і поглядів підлітка, як правило, пов'язане з процесом навчання. Водночас для їх розвитку велике значення має вплив оточуючих обставин, умов соціалізації та культурного рівня середовища. Моральний розвиток набуває суттєвих змін саме в перехідному віці [9]. Розвиток ціннісних поглядів підлітка характеризується їх ускладненням, збільшенням лібералізації, зростанням особистісної незалежності. Зміст їх безперервно змінюється і залежить від актуального морального зразка.

Засвоєння підлітком морального зразка відбувається тоді, коли він здійснює реальні моральні вчинки в значущому для нього соціальному оточенні. Але таке засвоєння не завжди проходить безконфліктно. В поведінці підліток більше прикутий до конкретного змісту власних дій і не завжди усвідомлює узагальнений моральний смисл того чи іншого вчинку.

Також ціннісно-змістовний контекст формування різноманітних рівнів самореалізації людини проаналізовано Е. Галажинським [6]. Науковець доводить, що термінальні цінності обумовлюють спрямованість самореалізації, вони безпосередньо впливають як на вибір життєвих сфер для самореалізації, так і на уявлення людини про власні можливості.

Практичне значення нашого дослідження полягає в тому, що вивчення ціннісного змісту мотивів і подальшої їх динаміки у ході навчання є важливим для ефективності формування правильного емоційно позитивного ставлення до майбутньої трудової діяльності та розвитку інших сфер життєдіяльності, а також здійснення диференційованого підходу в навчально-виховній роботі зі студентами з різними типами мотивації.

Об'єктом дослідження були студенти Кам'янець – Подільського медичного училища. Загальна вибірка становила 120 осіб чоловічої та жіночої статі віком від 15 до 20 років.

Перелік життєвих цінностей охоплював:

1. Саморозвиток (пізнання своїх індивідуальних особливостей, постійний розвиток своїх здібностей та інших особистісних характеристик).

2. Духовне задоволення (керування морально-етичними принципами, переважання духовних потреб над матеріальними).

3. Креативність (реалізація своїх творчих можливостей, прагнення змінювати навколишню дійсність).

4. Активні соціальні контакти (встановлення сприятливих відносин у різних сферах соціальної взаємодії, розширення своїх міжособистісних зв'язків, реалізація своєї соціальної ролі).

5. Власний престиж (завоювання визнання своєї особистості в суспільстві шляхом набуття відповідності певним соціальним вимогам).

6. Високе матеріальне становище (звернення до факторів матеріального благополуччя як головного сенсу існування).

7. Досягнення (постановка і розв'язання певних життєвих завдань як головних життєвих чинників).

8. Збереження власної індивідуальності (переважання власних думок, поглядів, переконань над загальноприйнятими, захист своєї неповторності та незалежності)

Термінальні цінності реалізуються особистістю в різних сферах життя, значущість яких для людини є неоднаковою. У дослідженні визначалася цінність таких життєвих сфер: професійного життя, навчання і освіти, сімейного життя, суспільної активності (життя), розваг. Результати нормувались в балах: високий рівень – 40-50, середній рівень – 25-39; низький рівень – 10-24; та, відповідно, високий рівень – 64-80, середній рівень – 40-63; низький рівень – 16-39. Під час аналізу цінності життєвих сфер були переведені у відсотки.

При аналізі цінності життєвих сфер досліджуваних за віковими групами виявилось, що для студентів 19 до 20 років домінантними

життєвими сферами є професійне життя (9,6) – висока значущість сфери професійної діяльності, приділення більшої частини часу своїй роботі (навчанню), переважна більшість студентів не вважають, що професійна діяльність є головним змістом життя; суспільна активність (8,4); для студентів 15 – 16 років – суспільна активність (7,3); захоплення (5,38) – висока значущість захоплень і хобі, як правило, віддають своєму захопленню переважну більшість вільного часу і вважають, що без захоплення життя людини є непродуктивним і одноманітним, що заважає активному розвитку особистості; для студентів 19 – 20 – сімейне життя (7), фізична активність (6). Як бачимо, цінність життєвих сфер виявилася різною.

Проаналізувавши життєві цінності, було виявлено переважання таких: 1) активні соціальні контакти (15,6%) – прагнення до встановлення сприятливих взаємостосунків з іншими людьми, значущими є всі аспекти людських взаємостосунків, найціннішим вважають можливість спілкуватися і взаємодіяти, часто доброзичливі, товариські, невимушені в спілкуванні, емпатійні, соціально активні; 2) власний престиж (28%) – прагнення до визнання, поваги, схвалення з боку інших, характерні самовпевненість, категоричність у ситуації взаємодії з людьми, які є залежними, честолюбні; 3) саморозвиток (20,8%) – зацікавленість в одержанні об'єктивної інформації про особливості свого характеру, здібності та інші характеристики своєї особистості, прагнення до самовдосконалення; вважають, що потенційні можливості людини майже не обмежені і що, в першу чергу, впродовж життя необхідно досягти якнайповнішої їхньої реалізації; серйозне ставлення до своїх обов'язків, компетентність у справах, вимогливість до себе.

При дослідженні за віковими категоріями домінування життєвих цінностей розподілилося так: студенти 19 – 20 років – активні соціальні контакти (28,6%), власний престиж (15,6), досягнення (10,5) – прагнення до досягнення конкретних і відчутних результатів у різні періоди життя, ретельне планування свого життя, постановка конкретних цілей на кожному етапі, головне – досягти цих цілей, життєві досягнення слугують підґрунтям високої самооцінки; студенти 17 – 18 років – активні соціальні контакти (13,6%), власний престиж (23,3%), саморозвиток (10,1%); студенти 15 – 16 років – активні соціальні контакти (10%), за цінністю майже однакові (11,6%): власний престиж, саморозвиток, духовне задоволення – прагнення до одержання морального задоволення в усіх сферах життя, найважливіше – робити тільки те, що цікаво і приносить внутрішнє

задоволення, ідеалісти в поглядах, схильні до дотримання етичних норм у поведінці та діяльності.

Перш за все, відзначимо, що у переважній більшості молоді (70%) є головна мета життя. Немає її тільки у 9,0% молодих людей (21,0% над цим не замислювалися).

У результаті дослідження було виявлено, що за середніми показниками вибірки домінантними життєвими сферами студентів медичного закладу є: 1) сфера сімейного життя (19,6 %) – значущість усього того, що пов'язане з життям родини, відведення переважної частини часу і сил вирішенню проблем своєї родини, вважають, що головне в житті – благополуччя в сім'ї; 2) сфера суспільної активності (12,8) – висока значущість проблем життя суспільства, активне залучення до суспільно-політичного життя, важливими є власні політичні переконання; 3) сфера професійного життя (11,3 %) – відображає значущість – вибір особистістю виду майбутньої професійної діяльності, що відбувається на основі наявних у неї професійних нахилів, інтересів і сформованих здібностей. Сутність самовизначення професійного полягає в усвідомленні особистістю відповідності своїх можливостей психічним вимогам професії, своєї ролі в системі соціальних відносин і своєї відповідальності за виконання зобов'язань, які виникають у зв'язку зі зробленим вибором.

Узагальнюючи результати дослідження, варто зазначити, що отримані показники засвідчують домінування в студентів медичного закладу духовно-етичних цінностей (саморозвиток, духовне задоволення, креативність, активні соціальні контакти) над прагматичними (власний престиж, досягнення, високе матеріальне становище, збереження власної індивідуальності), особливо у віковій групі 15 – 16 років.

Як видно, сучасній українській молоді властиві й духовно - моральні, і суто прагматичні, матеріальні життєві цілі.

На основі проведених досліджень було розроблено еталонну ієрархію соціально і професійно значущих ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців галузі освіти, орієнтовну методичку їх формування і корекції в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, програму соціально-психологічного тренінгу формування життєвих цілей, програму семінарських занять, виховних і методичних заходів. Вказані програми застосовуються у методичній та виховній роботі зі студентами.

Результати дослідження використовуються у розробці лекцій та спецкурсів з психології особистості, психології самосвідомості, тренінгових занять з психології особистісного росту.

Список використаних джерел

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология: учебн. пособие для студентов вузов / Г.С.Абрамова. – М.: Академический проект, 2000. – С. 506 – 525.
2. Галажинский Э.В. Проблема уровней самореализации человека: ценностно-смысловой контекст / Э.В. Галажинский // Ценностные основания психологической науки и психология ценностей / Э.В.Галажинский. – М. : Изд-во “Институт психологии РАН”, 2008. – С. 123–147.
3. Дырин С.П. Ценностно-мотивационные характеристики работников современных российских предприятий / С.П. Дырин // Актуальные проблемы психологии на современном этапе общественного развития. – Казань, 2003. – С. 122–138.
4. Журавлева Н.А. Структура ценностных ориентаций руководителей с разными личностными характеристиками / Н.А. Журавлева // Ценностные основания психологической науки и психология ценностей. – М. : Изд-во “Институт психологии РАН”, 2008. – С. 215–235.
5. Завалишина Д.Н. Ценностно-смысловые основания творческого способа существования человека в профессии / Д.Н. Завалишина // Ценностные основания психологической науки и психология ценностей. – М. : Изд-во “Институт психологии РАН”, 2008. – С. 166–184.
6. Знаков В.В. Ценности как проблема психологии человеческого бытия / В.В. Знаков // Ценностные основания психологической науки и психология ценностей. – М. : Изд-во “Институт психологии РАН”, 2008. – С. 83–93.
7. Кабрин В.И. Транскоммуникативные основания анализа ценностного мира человека / В.И. Кабрин // Ценностные основания психологической науки и психология ценностей. – М. : Изд-во “Институт психологии РАН”, 2008. – С. 94–122.
8. Леонтьев Д.А. От социальных ценностей к личностным: социогенез и феноменология ценностной регуляции деятельности / Д.А. Леонтьев // Вестник Московского ун-та. Сер. 14 : Психология. – 1996. – N 4. – С. 35–44.
9. Морозов С.М. Психодіагностика: опитувальники. Методика та практика застосування : навч.-метод. посібник / С.М. Морозов, Л.В. Музичко, А.В. Тімакова. – К. : Ін-т післядипломної освіти КНУ ім. Т. Шевченка, 2005. – С. 213–243.
10. Носенко Е.Л. Психологічні ознаки та напрямки їх змін в умовах соціально-економічних перетворень у країні: монографія / Е.Л.Носенко, Н.А.Маєвська. – Х.: Тарбут Лаам, 2005. – 116 с.

11. Флоровский С.Ю. Ценностно-ориентационная регуляция совместной управленческой деятельности руководителей: динамика в условиях переходного периода / С.Ю. Флоровский // Управление системой социальных ценностей личности и общества в мире изменений (краткосрочные и долговременные горизонты). – Москва–Кострома : КГУ, 2003. – Т. 2. – С. 208–212.
12. Харламенкова Н.Е. Сущность и механизмы ценности Я / Н.Е. Харламенкова // Ценностные основания психологической науки и психология ценностей. – М. : Изд-во “Институт психологии РАН”, 2008. – С. 148–165.

The purpose of this article to trace the stages of terminal values in the students of educational institutions, students describe features relating to various spheres of life and consider the features of formation of terminal values.

Keywords: values, value orientations, student age, the factors forming the values.

Отримано: 17.02.2011

УДК 159.922.7 (81)

О.В. Романова

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ЕМОЦІЙНО–ОЦІНКОВОГО КОМПОНЕНТА “Я–КОНЦЕПЦІЇ” МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті представлено короткий теоретичний аналіз стану вивчення проблеми розвитку емоційно-оцінкового компонента “Я-концепції” молодших школярів у психологічній науці. Розкрито результати експериментального дослідження гендерних особливостей становлення основних складових емоційно-оцінкового компонента “Я-концепції” учнів початкових класів: характеру самооцінки, самоставлення та рівнів тривожності.

Ключові слова: емоційно-оцінковий компонент “Я-концепції”, самооцінка, самоставлення, тривожність, хлопчики, дівчатка, молодші школярі.

В статье представлен краткий теоретический анализ изучения проблемы развития эмоционально-оценочного компонента “Я-концепции” младших школьников в психологической науке. Раскрыты